

آلودگی هوا

از منظر فقه و حقوق اسلامی

مؤسسه عالی فقه و علوم اسلامی

میز پژوهشی فقه محیط زیست

فهرست مطالب:

۱. توجه قرآن کریم و ائمه اطهار(ع) به هوای پاک
۲. پیشینه طرح مسائل آلودگی هوا در میراث فقهی
۳. فتاوی فقهای معاصر درباره آلودگی هوا
۴. مستندات فقهی حرمت آلاینده‌گی هوا
۵. مستندات فقهی ضمان (مسئولیت مدنی و کیفری) آلاینده‌گی هوا
۶. استناد خسار به عوامل آلاینده
۷. چالشهای ضمان
۸. قوانین مرتبط با ضابطه استناد
۹. پیشنهادات قانونی

توجه قرآن کریم و ائمه اطهار به هوای پاک

«والأرض وضعها للأنام»: حق استفاده بشریت از زمین و هوای طبیعی اطراف آن
[الرحمان/۱۰]

«لقد كان لسبأ في مسكنهم آية جنتان عن يمين و شمال كلوا من رزق ربكم
واشكروا له بلدة طيبة و ربّ غفور»: تمجید از شهری پاک در حصاری از درختان
[سبأ/۱۵]

امام صادق علیه السلام:

زندگی گوارا نمیشود مگر با سه چیز:

هوای پاک

آب فراوان شیرین

خاک حاصلخیز

[تحف العقول، ص ۳۲۰]

پیشینه طرح مسائل آلودگی هوا در میراث فقهی

۱. علامه حلی در قرن هشتم:

آیا مالک زمینی که زمینش در کنار بازار قرار گرفته میتواند کارگاه آهنگری در آن تأسیس کند؟

۲. سید جواد عاملی در قرن سیزدهم:

آیا مالک خانه می تواند در حیاط منزلش کوره آجرپزی یا کارگاه دباغی پوست حیوانات راه بیندازد؟

۳. محمدحسن نجفی در قرن سیزدهم:

حکم ایجاد دود و بوی مشمئز کننده که موجب ضرر و یا آزار دیگران شود چیست؟

فتاوی فقهای معاصر درباره آلودگی هوا

۱. آیت الله خامنه ای:

اگر این مسئله (نصب فیلتر هوا در کارخانجات) در قانون هم ذکر نشده باشد و کارخانه ای هوا را آلوده کند و مردم به خاطر این مسئله در **ناراحتی و یا مشقت** باشند و یا در ناراحتی هم نباشند اما به خاطر تنفس این هوای آلوده، **ضرر قابل توجهی** متوجه آنان شود، این کار، **خلاف شرع** است.

۲. آیت الله شبیری زنجانی:

به طور کلی **اخلال در محیط زیست** اگر موجب **سلب حق دیگران و اضرار** به آنها ولو آیندگان شود، از موارد **حق الناس و حرام** است.

۳. مرحوم آیت الله صافی گلپایانی:

اگر ثابت شود که بر اثر فعالیت واحدی [صنعتی] مردم منطقه به **بیماری** مبتلا شده اند، مسئولان کارخانه، **ضامن خسارات** وارده هستند.

مستندات فقهی حرمت آلاینده‌گی هوا

آیه نهی از اهلاك حرث و نسل وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ

- حرمت آلاینده‌گی هوای منجر به نابودی گیاهان و حیوانات (خسارت به کشاورزی و دام)

نَهَى النَّبِيُّ عَنْ إلقاء السَّمِّ فِي بِلَادِ الْمُشْرِكِينَ

نهی از مسموم سازی مشرکان

- حرمت مسموم سازی مشرکان در جنگ
- ویژگی سم: نفوذ در بدن با وصف کشندگی
- تطبیق سم بر بعضی آلودگیهای هوایی

لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ فِي الْإِسْلَامِ

نهی از ضرر رسانی به دیگران

- نظر مشهور: خداوند حکم ضرری وضع نمیکند. (جواز آلاینده‌گی هوا را وضع نمیکند)
- نظر غیر مشهور: ضرر زدن به دیگران حرام است. (ضرر زدن به دیگران از طریق آلاینده‌گی هوا حرام است)
- آلودگی هوا توسط اشخاص حقیقی و حقوقی، ضرر به جان مردم میشود.
- نهی از ضرر زدن (نظر غیر مشهور)

الَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بَغِيرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدْ احْتَمَلُوا بِهَتَانَا وَ إِثْمًا مَبِينًا

ممنوعیت ایدای مؤمن

- آزار بدون دلیل دیگران حرام است.
- آلاینده‌گی هوا سبب آزار دیگران است.

مستندات فقهی ضَمان (مسئولیت مدنی و کیفری) آلاینده‌گی هوا

۱. قاعده اتلاف

۲. قاعده لا ضرر

۳. قرینه بودن مستندات حرمت آلاینده‌گی هوا برای ادله عمومی ضمان

ر.ک: کتاب «ضمان آلودگی هوا از منظر فقه امامیه»

ضمان در اسباب متعدد آلاینده‌گی هوا

آلاینده‌گی هوا در هر دو صورت فوق، موجب ضمان است.

ضمان ناشی از اسباب متعدد

- در اسباب طولی: سبب مقدم در تأثیر ضامن است. (فقط مالک خودرو در مثال اول)
- در اسباب عرضی: همه اسباب ضامن هستند.

استناد خسارت به عوامل آلاینده

ضامن خسارات آلاینده‌گی، عاملی است که طبق نظر کارشناسان، خسارات مستند به آن عامل باشد:

چالشهای ضمان (مسئولیت مدنی و کیفری)

۱- احراز رابطه استناد

- احراز شود که زیان از آلودگی هوا است

۲- کشف منشأ آلاینده‌گی خاص

- عوامل آلاینده ای که موجب زیان شده دقیقاً مشخص شود

۳- متحرک بودن افراد زیان دیده

- مثل کسی که همیشه در یک منطقه نیست و جابجا میشود

احترام جان و مال در فقه اسلامی مستلزم این است که **ضمان** نباید نادیده گرفته شود.

قوانین مرتبط با ضابطه استناد

- چنانچه هر یک از صاحب منصبان و مستخدمین و مامورین دولتی و شهرداریها در هر رتبه و مقامی که باشند از مقام خود سوء استفاده نموده و از اجرای اوامر کتبی دولتی یا اجرای قوانین مملکتی و یا اجرای احکام یا اوامر مقامات قضائی یا هر گونه امری که از طرف مقامات قانونی صادر شده باشد جلوگیری نماید به انفصال از خدمات دولتی از یک تا پنج سال محکوم خواهد شد.

ماده ۵۷۶ قانون
تعزیرات

- هرگاه کسی فعلی که انجام آن را برعهده گرفته یا وظیفه خاصی را که قانون بر عهده او گذاشته است، ترک کند و به سبب آن، جنایتی واقع شود، چنانچه توانایی انجام آن فعل را داشته باشد جنایت حاصل به او مستند می شود و حسب مورد عمدی، شبه عمدی، یا خطای محض است، مانند این که مادر یا دایه ای که شیر دادن را برعهده گرفته است، کودک را شیر ندهد یا پزشک یا پرستار وظیفه قانونی خود را ترک کند.

ماده ۲۹۵
قانون مجازات اسلامی

- جنایت در صورتی موجب قصاص یا دیه است که نتیجه حاصله مستند به رفتار مرتکب باشد اعم از آن که به نحو مباشرت یا به تسبیب یا به اجتماع آنها انجام شود.
- وجود فاصله زمانی، میان رفتار مرتکب و نتیجه ناشی از آن، مانع از تحقق جنایت نیست مانند فوت ناشی از انتقال عامل بیماری کشنده، که حسب مورد موجب قصاص یا دیه است. حکم این ماده و ماده (۴۹۲) این قانون در مورد کلیه جرائم جاری است.

ماده ۴۹۲ و ۴۹۳
قانون مجازات
اسلامی

پیشنهادهای قانونی

۱. بازنویسی قوانین

- پیش نویس لایحه احیای حقوق عامه (مطرح شدن بحث آلودگی هوا)
- در ماده ۵۷۶ قانون تعزیرات؛

⑩ عبارت استنکاف از انجام وظیفه اضافه شود.

⑩ صرف انفصال از خدمت صاحب منصبان و مستخدمین و مامورین دولتی و شهرداریها کفایت نمی کند، بلکه باید مجازات های دیگری مثل پرداخت جریمه های سنگین، حبس، انفصال دائمی از خدمت و... تعریف کرد.

- انجام اصلاحات در قانون هوای پاک

۲. پرداخت ضمانت از عوامل آلاینده

- در صورتی که قانون گذار تصمیم بگیرد تنها یکی از دو مؤلفه «لزوم جبران خسارات» و «جریمه آلاینده» را لحاظ کند، توصیه می گردد که «جریمه آلاینده» را برگزیند البته با تعریف جریمه های سنگین و ضمانت اجراهای سخت؛ و ضمانت افراد آسیب دیده از این محل تامین شود.

والسلام عليكم ورحمة الله وبركاته